

## ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В КОЛЕГІЇ ПАВЛА ГАЛАГАНА

---

З часу проголошення незалежності в Українській державі був порушений стереотип радянської доби функціонування єдиної загальноосвітньої школи – виникли інноваційні типи навчальних закладів. Проте в імперську добу на теренах України успішно діяли альтернативні урядовим приватні навчальні заклади, звернення до досвіду яких може прислужитися в діяльності сучасних гімназій, ліцеїв тощо. Серед таких закладів вирізняється Колегія Павла Галагана (1871-1920). У ході історіографічного пошуку з'ясовано, що ґрунтовно діяльність навчального закладу висвітлили в своїх працях історики (С.Білокінь, 1998; В. Ковалинський, 1998, М.Смольницька, 2004 та ін.). Зокрема, М. Смольницька в дисертації розкрила роль Колегії Павла Галагана в національно-культурному житті України. Історик педагогіки О.Шевчук дослідила історію заснування зазначеного середнього приватного навчального закладу Києва (2005). Мета нашої статті – висвітлення організації навчально-виховного процесу в Колегії Павла Галагана. Зазначимо, Колегія Павла Галагана – приватний середній навчально-виховний заклад закритого типу для хлопців, що його заснував 26 березня 1870 р. в Києві відомий український землевласник Г.П.Галаган (1819-1888) на пам'ять свого померлого сина Павла.

Для реалізації наміченої ідеї Г.Галаган продав 8 тис. десятин землі в Полтавській і Чернігівській губерніях на суму 275 тис. рублів, виділив для розвитку навчального закладу 1 млн. рублів, придбав три будинки, кілька

флігелів по вулиці Фундуклеївській у Києві [1]. Він заповів на утримання Колегії маєтки в Полтавській і Чернігівській губерніях і подарував їй велику бібліотеку [2]. Колегія відкрилася 1 жовтня 1871 р.

За програмою заклад відповідав чотирьом старшим класам класичної гімназії. Вихованці жили в добрих умовах, а влітку виїздили до батьків або на дачу під назвою «Покорищина» в м. Козельці.

Директорами, учителями Колегії були члени Старої громади. У різні часи заклад очолювали В. Григор'єв, С. Шафранов (з 1873), Н. Шульженко (ініціали подано російською мовою. - Л.Б.), І. Нечипоренко (з 1879), А. Степович, І. Анненський, І. Сабонієвич (з 1917). Серед учителів відомі такі: П. Житецький (з 1873 р. викладав російську мову й словесність), В. Науменко з 1879 р. (замінив П. Житецького), Є. Тригубов, З.Архимович, В. Сиповський та ін. Двічі Колегію відвідував І.Франко.

Про першого директора В.Григор'єва відомо, що він був знаним київським педагогом, викладачем математики [3].

Кілька штрихів до портрета засновника Колегії. Г. Галаган народився 15 серпня 1919 р. в с. Сокиринцях Прилуцького повіту, здобув добру освіту під керівництвом вихователя Федора Чижова (магістр математики Санкт-Петербурзького університету). У 1840 р. закінчив юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету, три роки служив у Чернігівській палаті державного майна. Особисто був

знайомий з Шевченком, Кулішем, Максимовичем. У 1874-1875 рр. Г. Галаган очолював Південно-Західний відділ Російського географічного товариства [4]. Як згадують очевидці, Г.Галаган був дворянином, який відразу відгукнувся на реформи започатковані урядом Олександра II, зокрема взяв активну участь у селянській реформі, звільненні селян з кріпацтва. «... У юнацькому щоденнику Галагана ми бачимо в ньому народолубця, що народжується, і народолубця переважно малоросійського. Люди, які знали Галагана близько, кажуть, що він був великий естет. Ця сторона його духовної природи, мабуть, і поклала початок його любові до Малоросії...», - писав невідомий дописувач журналу «Киевская старина» [5].

Подружжя Галаганів виховувало в українських традиціях свого єдиного сина Павла, який на шістнадцятому році у квітні 1869 р. помер. І як ми вже зазначали, це велике лихо спонукало батьків увічнити пам'ять сина відкриттям навчального закладу для юнаків.

Як згадував А.Степович, Г.Галаган постійно переймався життям Колегії, зокрема знайомився з кожним вихованцем, цікавився читанням, позакласним життям юнаків, сприяв створенню сімейної обстановки в навчальному закладі. Навіть на першому році функціонування Колегії разом з одним вихователем організував хор для вихованців, який виконував народні пісні [3: 53].

Г.Галаган популяризував діяльність створеного ним навчального закладу, радів, коли його відвідували відомі люди, зокрема такі, як відомий учений М.Максимович, знаменитий історик М.Погодін, імператриця Марія Олександрівна з дітьми. До речі, М.Погодін, відвідавши уроки історії,

залишився задоволеним відповідями вихованців Колегії [3: 54].

Зі стін закладу вийшло багато відомих наукових і громадських діячів (О.Богомолець, М.Зеров, М. Драй-Хмара, Н.Котляревський, А.Кримський, В.Липський, А.Лівицький, О.Малиновський, М.Максимейко, Д. Петрушевський, Й.Петрушевський, П.Филипович, М.Чубинський та ін.).

Відповідно до Статуту (розроблений Г.Галаганом та київськими педагогами, затверджений царем 6 червня 1870 р.). Колегія ставила за мету готувати незаможних молодих людей до навчання в університеті; сприяти розвитку самостійної педагогічної справи. Вона за Статутом (&3) мала складатися з трьох класів і за змістом навчання відповідати трьом вищим класам класичних гімназій. У гімназії вивчалися дві давні мови (грецька за бажанням). У разі потреби дозволялося відкрити при Колегії підготовчий клас або ж четвертий. Гімнастика вводилася як обов'язковий предмет [3: 42-49, 44].

Безпосереднє завідування Колегією здійснювало Правління, до складу якого входили всі вихователі на чолі з директором. На його засіданнях обговорювалися й затверджувалися такі питання, як прийом учнів; переведення їх з класу в клас; випуск вихованців і видача атестатів про успішність; вручення їм нагород відповідно до гімназійного Статуту 19 листопада 1864 р. за успішну поведінку та навчання; схвалення доповідей учителів для публічних і святкових заходів; обрання членів Ради Колегії та секретаря правління; складання звітів з навчальної, виховної та господарської діяльності закладу; вибір навчальних посібників зі схвалених Міністерством народної

освіти та духовним відомством; схвалення правил дисципліни вихованців; визначення методів та програм навчання; загальна організація навчально-виховного процесу (&4-5).

Контроль за управлінням навчально-виховним процесом, господарською діяльністю, виконанням Статуту здійснювала особлива Рада Колегії, до якої входили чотири професори (по одному від кожного факультету) за обранням ради університету, директор Колегії, два вихователі за вибором правління, два члени від київської громадськості (&6). До відання Ради належали такі питання: опікування капіталами й майном закладу, розгляд грошових та інших звітів, вибір стипендіатів Павла Галагана, виключення з Колегії учнів згідно з поданням Правління за порушення дисципліни (&6-7).

У цілому Колегія була закритим навчальним закладом, де вихованці перебували на повному утриманні, серед них були стипендіати Павла Галагана (усього 30) та своєкошті пансіонери. До навчального закладу приймалися молоді люди всіх станів, «не виключаючи і тих, що народилися в Галичині (Австрійській Галичині), але православного або греко-уніатського віросповідання», які представили свідоцтва про успішне закінчення гімназій (4 роки) і прогімназій або ж склали іспити в Колегії. Вихованці закладу, що продовжили своє навчання в університеті, перебували під особливим опікуванням Ради (&12-14). У стипендіати Колегії набиралися ті особи, які надали свідоцтва про скрутне становище сім'ї чи відмінні успіхи в навчанні та хорошу поведінку. До речі, десята частина таких стипендіатів мала бути з

Прилуцького повіту Полтавської губернії (&15). У класі передбачалося не більше 35 учнів.

Вихователі в Колегії мали бути православного віросповідання, з університетською освітою і відомими своєю педагогічною діяльністю. Директора обирала Рада Колегії і затверджував міністр народної освіти (&17). Вихователі викладали певний предмет, наглядали за вихованцями (не більше 15) у позакласний час (&18).

Директор Колегії був і почесним її попечителем та мав такі права: добір директора, стипендіатів Павла Галагана, затвердження інструкції для вихователів, постійний контроль за діяльністю Ради та Правління; клопотання перед урядовими структурами про доповнення до статуту (&25).

Директора навчального закладу призначав засновник (пізніше – його спадкоємці, зокрема 1888-1896 – дружина Г.Галагана Катерина Василівна) і затверджував міністр народної освіти.

Керівництво закладом здійснювали її Почесний попечитель, таємний радник Г. Галаган та Рада Колегії, до якої входили професори Університету св. Володимира, директор Колегії, штатні вихователі й викладачі. Для навчання учнів російської мови і словесності, німецької та французької мов, малювання, креслення, гімнастики наймали викладачів. Також у Колегії працювали наглядачі і лікар.

Зміст і характер навчально-виховного процесу можна простежити зі звітів Колегії, що традиційно складалися щорічно й зачитувалися в день початку занять 1 жовтня. У цей день збиралися не лише її вихованці та вчителі, а й почесні особи міста, батьки учнів. Захід розпочинався молитвою й закінчувався виконанням

хором учнів народного гімну. У ході святкування початку навчального року секретар правління закладу зачитував короткий звіт про стан і здобутки навчального закладу за минулий рік, представник Колегії виступав з доповіддю. Ось деякі приклади: 1874 р. – викладач і вихователь Т.Тихомиров зачитав доповідь “Історичний нарис становища давніх мов в російських гімназіях”, 1875 р. – директор С. Шафранов - “Про виховання в православно-російському дусі”, 1876 р. вихователь - Є.Трегубов – “Риси сербського героя за народними піснями”, 1879 р. – вихователь Ф.Яреш – “Про відродження чеського народу і плідний вплив ідеї слов’янства на його розвиток”; 1882 р. – викладач П.Житецький - «Статистичні погляди російської людини на російську мову»; викладач Ф.Яреш – «Про значення домашніх богів у житті давніх римлян» тощо.

Зі звітів можна простежити кількісні зміни учнів. Так, у 1872-73 н. р. в Колегії навчалось 53 учні, в 1874 - 64 (29 стипендіатів, 35 своєкоштни, з них у 1-му класі – 16, у 2-му - 20, у 3 - 18, у 4 - 10). У цілому лише 10 учнів вивчали дві давні мови, французьку та німецьку, всі інші - дві або одну давню мову, давню мову і нову мову. За віком учні розподілялися так: 6 – 14-річні, 10 – 15-річні, 15 – 16-річні, 13 – 17-річні, 5 - 18-річні, 10 - 19-річні, 5 – 20-річні [6: 5-6]. За станом картина була такою: діти дворян і чиновників – 46, духовенства – 5, міщан – 10, селян – 3.

У 1874-75 н.р. в гімназії налучувалося 52 вихованці, з яких 30 стипендіатів і 22 своєкоштни. За розподілом по класах картина була такою: 1-й клас – 16 учнів, 2-й – 13, 3-й – 12, 4-й – 11. За віковим цензом: 14-річних – 3, 15-річних – 13, 16-річних –

6, 17-річних - 13, 18-річних - 10, 19-річних – 4, 20-річних – 3 [6: 5].

У 1875-76 н. р. у Колегії навчалось 48 учнів, з яких 30 стипендіатів і 18 своєкоштних. За розподілом по класах картина була такою: 1-й клас – 13 учнів, 2-й – 11 учнів, 3-й – 12 учнів, 4-й – 12 учнів; за віковим цензом: 2 – 14-річних, 4 – 15-річних, 7 – 16-річних, 14 – 17-річних, 6 – 18-річних, 6- 19-річних, 6 – 20-річних, 2 – 21-річних, 1 – 22-річних; за станом: діти дворян і чиновників – 30, духовенства – 8, міщан – 9, селян – 1 [6: 4-5].

У 1879-80 н. р. у гімназії налічувалося 54 вихованці, з яких 31 стипендіат та 13 своєкоштних. За розподілом по класах картина була такою: 1-й клас – 13 осіб, 2-й – 12, 3-й – 15, 4-й – 14. За віком: 4 – 14-річних, 7 – 15-річних, 13 – 16-річних, 11- 18-річних, 3 – 19-річних, 5 – 10-річних. За станом: діти дворян і чиновників – 33, духовенства – 12, міщан – 7, селян – 2 [6: 6-7].

У 1881-82 н. р. у стінах закладу перебувало 60 вихованців, з яких 30 стипендіатів та 30 своєкоштних. Розподіл по класах був таким: 1-й клас – 19 осіб, 2-й – 20, 3-й – 10, 4-й – 11. За віком: 9 – 14-річних, 13- 15-річних, 16 – 16-річних, 9 – 17-річних, 8 – 18-річних, 2 -19-річних, 3 – 20-річних. За станом: діти дворян і чиновників – 40, духовенства – 11, міщан – 6, селян – 3 [7: 8].

Протягом 1882-1886 рр., як зазначається у звіті, вступило до Колегії 70 вихованців (30 стипендіатів та 40 своєкоштних), у т.ч. до 1-го класу – 65 учнів, до 2-го – 5 [8:7].

До речі, в стипендіати приймалися абітурієнти на конкурсній основі за результатами іспитів з російської, латинської і грецької мов та математики. Абітурієнти, які мали навчатися за власні кошти, приймалися на основі гімназійних

свідоцтв.

У 1885 р. Рада схвалила рішення про прийом до Колегії в 1-й клас хлопців 14-16 років, у 2-й клас – 15-17 років. Було визнано, що порушення зазначених вікових меж створює різні незручності [8: 29].

За кожним класом закріплювався вихователь, який протягом чотирьох років опікувався вихованцями. Він також викладав основні предмети, окрім Закону Божого та нових мов, а саме: давні мови в усіх класах, математику в 2 і 4-х класах, фізику в 2-4-х класах, історію російську та загальну в усіх класах, словесність у 1 класі. Таким чином, вихователі були в змозі надати допомогу учням із зазначених предметів.

Зі звітів ми бачимо, що в Колегії викладалися такі предмети: Закон Божий, латинська і грецька мови, математика, фізика та космографія, російська мова, словесність і логіка, історія та географія, малювання, співи. Бажаючи займалися танцями. Зазначений навчальний план відрізнявся від міністерського кількісним розподілом годин. Так, у Колегії більше відводилося годин на Закон Божий, історію, російську мову, латинську мову.

Спинимося на організації екзаменів. Так, відповідно до нового міністерського положення в 1873-74 н.р. вводився екзамен з однієї дисципліни – усний та письмовий. На екзаменах, як правило, були присутні представники духовенства, Ради Колегії, професори Університету св. Володимира, представник від попечителя Київського учбового округу, окружний інспектор та ін. Наприклад, результати екзаменів у 1-му класі (1873-74 н.р.) були такі: із 123 учнів без перескладання іспитів до 2-го класу перейшло 13, з перескладанням іспитів – 5 та 2 –

залишено на другий рік [6: 10]. У 1874-75 н.р. із 16 учнів першого класу переведено в наступний клас без перескладання іспитів 8 учнів, з перескладанням – 2, залишено на другий рік – 4, звільнені за неуспішність – 2 [9: 27].

Як показують звіти, в Колегії навчалися учні з українських та російських губерній. Учні Колегії випускали журнал “Слово”, заснували історико-літературне товариство.

Після закінчення Колегії випускники вступали до Московського університету, Університету св. Володимира. Цікаво, що колишнім стипендіатам Г.Галаган призначав матеріальну допомогу в розмірі 200 руб. протягом першого року навчання у вищому навчальному закладі [10: 6].

У Колегії функціонувала фундаментальна бібліотека (всього 2680 назв у 6340 томах у 1874 р.), яка постійно поповнювалася завдяки подарункам меценатів, авторів книжок. Так, у 1873 р. подружжя Галаганів пожертвувало бібліотеці 218 книг [6: 6]. Нумізматична колекція, подарована також меценатом, складалася в 1873-1874 рр. із 660 золотих, срібних і мідних монет та 19 медалей і також постійно поповнювалася.

Крім фундаментальної бібліотеки, було створено бібліотеку для вихованців, якою завідували й навіть виконували обов'язки бібліотекарів самі учні. У 1879 р. в ній налічувалося 446 назв книжок із 895 томів. Бібліотека також поповнювалася за рахунок подарунків, приміром від Гогоцького повного зібрання його творів, від видавця – збірки творів Максимовича тощо. У 1882 р. Г.Галаган подарував бібліотеці книжки свого сина, які склали особливий фонд «Книжки Павла

Галагана».

Фізичний кабінет, організований на кошти Г.Галагана, налічував 365 приладів у 1873-1874 р., 382 – у 1879-1880 рр. і постійно поповнювався. Функціонувала також бібліотека навчальних посібників із 2134 книжок у 1879-80 н. р., яка також поповнювалася.

Узагалі подружжя Галаганів укладали власні кошти в розвиток Колегії, зокрема її благоустрій, бібліотеку, фізичний кабінет тощо. А в 1873 р. подарували навчальному закладу для літнього перебування учнів будинок та 208 десятин землі в місті Козельці Чернігівської губернії.

Варто зазначити, що учні забезпечувалися одягом, харчуванням, навчальними посібниками, житлом, лікуванням. У цілому в звітах є свідчення про проведені роботи на пожертвувані кошти небайдужих до Колегії громадян (ремонт класів, придбання навчального обладнання тощо).

Як ми вже зазначали, керівництво Колегією здійснювала Рада (шкільна рада). Вона стежила за навчально-виховним процесом, зокрема вивчала протоколи засідань правління Колегії; затверджувала господарчий та навчальний звіти, різні розроблені Правлінням внутрішні документи (Правила для вихованців Колегії 1873 р.); розглядала фінансові питання; висувала клопотання щодо змін у навчально-виховному процесі перед Міністерством народної освіти тощо. Зокрема, у 1875 р. було прийнято рішення про позбавлення стипендії тих вихованців, які мали річну оцінку з поведінки 3 і менше.

Правління Колегії на своїх засіданнях обговорювало різноманітні питання навчально-виховного процесу, господарського та фінансового характеру. Зокрема,

протягом 1873-74 н.р. (35 засідань) було затверджено такі зміни: увести за 25 хв до початку першого уроку загальний спів молитов; запровадити головні положення правил про іспити в гімназіях Міністерства народної освіти, установити новий навчальний план, дозволити відпускати вихованців на сімейні свята після закінчення уроків лише з дозволу директора за письмовою заявою батьків та ін.; 1874-1875 н. р. (46 засідань) прийнято такі рішення: увести бали за поведінку від 5 до 1; на свята Різдва і Великодня відпускати дітей лише за письмовою заявою батьків; з початком нового навчального року встановити режим підйому і лягання спати відповідно – 6 год і 10 год та ін. У 1879-80 н.р. (40 засідань) предметом обговорення членів Правління стали питання навчального, дисциплінарного, господарського характеру: складання кошторису доходів і витрат на 1880 р., перевірка касової книги, передоплата книжок, журналів, газет для бібліотеки, розподіл уроків, складання графіка екзаменів, дозвіл відпустки вихованцям на свята, розгляд четвертих оцінок вихованців і заходів для підвищення успішності, обговорення поганих вчинків вихованців і розробка форм покарань індивідуально для кожного, перегляд правил для вихованців та ін.

Для поліпшення успішності та дисципліни Рада Колегії в 1885 р. схвалила розроблені Правлінням правила для учнів: вихованець-стипендіат, який отримував за поведінку протягом чотирьох четвертей оцінку «3» та вихованець-своєкоштный, що одержував таку оцінку протягом шести четвертей, відраховувалися; стипендіат-вихованець, який протягом трьох четвертей мав з основних предметів

(латинська, грецька, російська мова та математика) середній бал «3,5» позбавлявся стипендії; вихованець-своєкоштный на другий рік мав право залишитися лише один раз; вихованець 4-го класу з поведінки не міг мати оцінку, нижчу за «4».

Того ж року Рада Колегії схвалила пропозицію Правління про дозвіл бажаючим учням займатися столярним і токарним ремеслами [9: 29-30].

Таким чином, навчально-виховний процес у Колегії Павла Галагана базувався на Статуті, який мав демократичний характер, бо в ньому закладалася певна самостійність Колегії в організації навчально-виховного процесу (розробка навчальних планів і програм, вибір

методів навчання й підручників тощо). Колегія відрізнялася від інших навчальних закладів Міністерства народної освіти Російської імперії новаторськими підходами до організації навчально-виховного процесу: доступність усіх верств населення до навчання; індивідуальний підхід до учнів; тісний зв'язок із сім'ями учнів; національний характер навчально-виховного процесу; вільний вибір педагогами методів навчання. Звичайно, діяльність Колегії змінювалася у руслі суспільно-політичних змін, освітньої політики урядів, що ми висвітлюватимемо в наших наступних публікаціях.

## ЛІТЕРАТУРА

1. *Хоружий Ю.* Українські меценати. – К.: Вид. Дім “КМАкадемія”, 2001. – С. 26-38.

2. Колегія Павла Галагана //Енциклопедія українознавства. Словникова частина. - Т.3. Перевидання в Україні. Гол. ред. проф. В.Кубійович. – Львів: Молоде життя, 2001 – 1120 с.

3. 25-летие Коллегии Павла Галагана в Киеве (10 октября 1871 – 1 октября 1896 г.). – К.: Тип. И.И. Чоколова, 1896. – 338 с.

4. *Хоружий Ю.* Українські меценати. – К.: Вид. Дім “КМАкадемія”, 2001. – 137 с. – С. 26-38.

5. Материалы для биографии Г.П. Галагана // Киев. старина, 1899. – №9. – С. 189-224.

6. Отчет о состоянии Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1873 г. по 1 октября 1874 г. – К.: Типография М.П. Фрица, 1874. – 48 с.

7. Отчет о состоянии Коллегии Павла Галагана за 1881-1882 уч. г. – К.: Типография С.В.Кульженко, 21 с.

8. Отчет о состоянии Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1882 г. по 1 октября 1886 г. – К.: Типография К.Н. Милевского, 1887. – 46 с.

9. Отчет о состоянии Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1874 г. по 1 октября 1875 г. – К.: Типография М.П. Фрица, 1876. – 27 с.

11. Отчет о состоянии Коллегии Павла Галагана с 1 октября 1875 г. по 1 октября 1876 г. – К.: Типография М.П. Фрица, 1876. – 18 с.

*Подано до редакції 31.01.07*